

Technické památky

ve správě Technického muzea v Brně:

Větrný mlýn v Kuželově, okres Hodonín

Kovárna v Těšanech, okres Brno - venkov

Stará huť u Adamova, okres Blansko

Vodní mlýn ve Slupi, okres Znojmo

Vodní mlýn v Hamrech, okres Žďár nad Sázavou

Technická památka:

Větrný mlýn v Kuželově
s expozicí hornáckého obydlí

Ideové řešení a projekt
obnovy:

Ing. Miroslav Berka
Ing. Libor Procházka
Ing. Josef Čejka, CSc.
František Novoměstský

Architektonické a výtvarné
řešení:

Ing. arch. Zdeněk Pospíšil
Marie Klegová

Realizace:

Technické muzeum v Brně
Krajské středisko státní památkové
péče a ochrany přírody v Brně
Místní národní výbor v Kuželově
(do r. 1976)
Místní národní výbor v Hrubé Vrbce

VĚTRNÝ MLÝN V KUŽELOVĚ

s expozicí hornáckého obydlí

Technická památka

ve správě Technického muzea v Brně

Celé dějiny vývoje strojů lze sledovat na dějinách vývoje obilních mlýnů“.

Karel Marx

Větrné mlýny jsou jedním z nejstarších zařízení, které využívalo přírodní energie a měnilo ji na užitečnou práci. První větrné mlýny se objevují v českých zemích ve 13. a 14. století. Historickými průzkumy je doloženo, že na území našeho státu existovalo celkem 915 těchto objektů, z nichž 682 bylo na Moravě.

Největšího rozkvětu dosáhly větrné mlýny v druhé polovině 19. století, a to zejména v oblastech, kde byl nedostatek vodních toků a kde se naopak vyskytovaly stálé a pravidelné větrné proudy. V první polovině 20. století větrné mlýny u nás vytlačuje nová technika. V současné době je v obou moravských krajích zachováno asi 20 zděných mlýnů a několik mlýnů dřevěných. Žádný z nich však neslouží již svému původnímu účelu.

Větrný mlýn v Kuželově byl postaven v r. 1842. Do první světové války mlel obilí na mouku a šrot, později sloužil pouze ke šrotování. Během nacistické okupace nepracoval vůbec, po okupaci šrotoval jen krátkou dobu a od r. 1946 ustala jeho činnost úplně. V r. 1973 se jeho rekonstrukce ujalo Technické muzeum v Brně, které ve spolupráci s dalšími institucemi a místními občany uvedlo mlýn do původního provozuschopného stavu. Současně s tím bylo renovováno i přilehlé obytné a hospodářské stavení, ve kterém byla zřízena expozice horňáckého obydlí a ukázka místního způsobu malozemědělského hospodaření.

Kuželovský větrný mlýn je představitelem tzv. holandského typu větrného mlýna. Je to jeden ze dvou základních typů, které se vyskytovaly v našich krajích. Stojí na severním úpatí jihozápadních výběžků Bílých Karpat v oblasti folkloristicky výrazného Horňácka. Terénní hřbet, na němž je postaven, je ofukován převážnou část roku jiho-jihozápadním větrem, poskytujícím dostatek energie. Mlýn mlel obilí na mouku a šrot pro zemědělce z Kuželova a sousedních vesnic, zejména Hrubé Vrbky a Malé Vrbky. Při dobrém a dostatečně silném větru sešrotoval 100 kg obilí za necelé dvě hodiny.

Kamenná stavba mlýna nese dřevěnou střešní konstrukci se šindelovou krytinou. Střeška je uložena otočně a umožňuje natáčení kolem svislé osy mlýna tak, aby větrné kolo bylo vždy nastaveno proti větru. V nejvyšším podlaží se nalézá větrné kolo se čtyřmi křídly, upevněnými na konci hlavní hřídele. Na ní je naklínováno hnací palečné kolo, které zabírá do menšího cévového kola, pohánějícího přes svislou hřídel a dvojici ozubených kol mlecí zařízení, umístěné ve druhém podlaží. K zastavování mlýna slouží pásová brzda na obvodu palečného kola. Vlastní mlecí zařízení se skládá ze dvou mlýnských kamenů – horního, zvaného běhoun, který se otáčí, a spodního pevného, zvaného spodek. Běhoun je poháněn zdola krátkou svislou hřídelí, kterou je možno osově posouvat pákovým mechanismem. Tím se běhoun nadzvedává a mění se mezera mezi kameny podle způsobu mletí. V přízemí je umístěna dvojice hnacích kol a moučnice s pytlíkovým a žejbrovým prosévacím zařízením a příslušným pohonem zvaným „hasačert“. Kromě toho je v přízemí postavena i zděná pec na pečení chleba. Do přízemí vedou dveře, umožňující vchod i v tom případě, kdy se před některými z nich otáčelo větrné kolo.

Před mletím se obilí nevážilo, nýbrž objemově odměřovalo dřevěnou nádobou zvanou mírka, jejíž obsah vážil asi 36 kg. Původně se obilí nepředčistovalo, teprve později si kuželovský mlynář pořídil ručně hnaný vybírač na odstraňování plevele a různých přímíšenin. Vlastnímu mletí předcházelo tzv. „špicování“, při němž se ze zrna odstraňoval hlavně klíček, obsahující olejnaté části. Ošpicované zrno se semílalo na mouku šestkrát až osmkrát, podle toho, jakou mouku rolník žádal. Chudší chtěl mouky více, proto se přemílalo až osmkrát a mouka byla tmavší. Ze 100 kg obilí se takto získávalo asi 50 až 55 kg mouky, zbytek tvořily otruby. Poplatky za mletí byly skrovné. Koncem minulého století bral kuželovský mlynář za semletí 100 kg obilí 2 kg rozprachu a 8 krejcarů. Kdo nemohl zaplatit, dal 8 kg rozprachu.

Zařízení horňácké jízby pozůstávalo v 19. století z truhly na šaty, postele, poliček na nádobí, lavice, stolu a židlí. V kuchyni se k vaření používal kozub, předchůdce dnešního sporáku. Téměř v každé domácnosti byl tkalcovský stav, na němž se vyráběly tkaniny pro domácí potřebu. V několika případech se v Kuželově až do dnešních dnů zachovalo zhotovování zvláštní tkaniny, zvané „činovat“, sloužící dnes k dekoracím účelům.

Zemědělství na Horňácku zachovávalo tradiční technologické postupy dále než ostatní oblasti Slovácka. Přehled o nich podává soubor zemědělského nářadí a zařízení v hospodářské expozici, doplněný ukázkou nástrojů, kterých mlynář používal pro údržbu mlýna a jeho mechanismů.

Naše socialistická společnost vynakládá na záchranu, rekonstrukci a údržbu kulturních památek velké prostředky. Od r. 1973 je předmětem této péče i větrný mlýn v Kuželově, který byl vybrán jako státní kulturní technická památka. Je mezi podobnými objekty, které se vyskytují v našich zemích, významný svou zvláštní stavební konstrukcí, stupněm zachovalosti původních mechanismů, dominantní polohou v krajině i skutečností, že se nalézá v oblasti folkloristicky tak výrazné. Navíc blízké obytné a hospodářské stavení poskytuje možnost nahlédnout blíže do hospodářského zázemí a sociálních poměrů horňáckého lidu.

„... k hlavnímu poslání státní památkové péče náleží nejen uchovávat kulturní památky pro budoucí generace, ale především je včleňovat do současného života tak, aby se staly aktivními prvky životního prostředí a podílely se svým působením na růstu socialistické kultury.“

(Z koncepce dalšího rozvoje státní památkové péče v ČSR)

